

Юрій ЗЕМСЬКИЙ

ФАХОВЕ ПОКЛИКАННЯ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ВИПРОБОВУВАННЯ ІСТОРИКА М.П. КОВАЛЬСЬКОГО

У статті висвітлено діяльність історика як університетського вченого, його протистояння соціально-політичним випробуванням радянської доби

Ключові слова: вчений, педагог, історія, студенти університету, джерела.

В статье освещено деятельность историка как университетского ученого, его противостояние социально-политическим испытаниям советского времени.

Ключевые слова: ученый, педагог, история, студенты университета, источники.

The article deals with the activity of historian as university scholar, his opposition to social-political twals of Soviet epoch.

Key words: scholar, pedagogue, history, university students, history sources.

“Історія пишеться за джерелами” – ця парадигма, якої прагне дотримуватися в своїй роботі кожен поважаючий себе історик, була особливо відомою, значимою та поширюваною, як кажуть, “із вуст в уста” серед студентів історичного факультету Дніпропетровського держуніверситету часів праці в ньому Миколи Павловича Ковальського. Це було своєрідне гасло до якого привчалися, яке культивувалося у повсякденному житті та навчанні студентів, про що знали практично всі, хоча, природно, навіть далеко не всі добре усвідомлювали його зміст...

Про професора М.П. Ковальського та його “життєву заповідь” студенти обов’язково обмінювалися думками, переповідали всілякі історії із досвіду навчання старших студентів, вигадували навіть байки, кепкували, але коли приходив час складали іспити

Юрій Земський, 2008

з джерелознавства – всі без виключень максимально мобілізувалися, бо знали, що “проскочити” випробування професора без підготовки і хоч якихось знань предмету, практично не можливо. Повага до професора та його авторитет були абсолютною істиною для всіх без виключень верств студентства – починаючи від найзапопадливіших “зубрилок” і закінчуючи останніми невинуватими двієчниками та прогульниками, а щодо студентів, хто писав під його керівництвом курсову чи дипломну роботу, годі й казати. Загалом, потрібно було мати певну сміливість і, навіть, мабуть, хоча б трохи фахової самовпевненості, щоб наважитися виконувати науково-дослідну роботу під керівництвом пана професора, адже потрапити під його контроль означало, що “легкого життя” вже не буде і він змусить працювати на найвищій межі здібностей студента-дослідника. Щоправда, всі знали та найбільше цінували винагороду за такі “страждання” – захист робіт, якими керував М.П. Ковальський завжди проходили ідеально спокійно та успішно.

Для професора М.П. Ковальського академічно науковий підхід у підготовці майбутніх істориків був, здається, не лише фаховим покликанням, але й кредом всього його життя. М. Ковальський поведився завжди і в усьому саме як істинний професор, науковець. Організацією роботи на кафедрі, розмовами з колегами та студентами, самою своєю поставою та повсякденною поведінкою він створював навколо себе середовище постійного наукового пошуку, навколо нього існувала своєрідна аура справжньої академічної науковості.

Для ближчих учнів М. Ковальського відомо, що взірцем для себе він вважав методологію історичних досліджень німецького історика Леопольда Ранке. “Історію потрібно писати у відповідності з тим, як насправді відбувалися події, не бути, при цьому, суддею минулого та не займатися повчанням сучасників” [3, 194]. Запорукою та основою такого алгоритму праці історика мають бути виключно лише історичні документи – першоджерела.

Такий підхід до праці історика, в умовах утверджених уже, на той час, традицій радянської історіографії в Українській РСР, був певним викликом, адже від історії в радянський період якраз дуже мало хотіли бачити чогось спільного з наукою. Історики були затиснуті в тісні шори ідеологічної лінії партії – всі дослідження, перш ніж бути опублікованими, проходили жорстку цензуру. Неодмінно обов’язковим елементом кожного

дослідження, починаючи із банальної курсової роботи студента і закінчуючи статтями та монографіями визнаних істориків був реверанс в сторону КПРС, її теоретиків, вождів та “мудрих рішень” пленумів і з’їздів. За умов тотального панування в радянській історіографії проблематики історії КПРС та Радянського Союзу, займатися медієвістикою означало бути ізгоем. Так само, заглиблення в теорію джерелознавчих студій, власне розробка теоретико-методологічної основи джерелознавства, спочатку, як окремої галузі історичних досліджень, а згодом, як окремої науки – такий вибір історика М. Ковальського був, у певному сенсі, “втечею” від вульгарно заідеологізованої на той час історії.

Сьогодні, коли історики мають повну свободу, як у виборі тематики, так і у виборі методології досліджень, вільні в оприлюдненні та відстоюванні результатів своїх досліджень, з’ясовується, що справді вартісних наукових праць з’являється зовсім не значне число. Сучасна українська історіографія, здається, ще досі не вийшла із фарватеру радянської традиції – тому-то в нас так багато редакцій всіляких підручників, довідників, претензійних енциклопедій, які, у більшій своїй сукупності, є переписуваннями одного і того ж, як правило, методологічно застарілого матеріалу, є також багато своєрідних “вільних філософствувань” на певну історичну тематику, але, разом з тим, зовсім мало з’являється вагомих монографічних досліджень, які ґрунтувались би на репрезентативних джерельних базах. Пояснення такої ситуації треба, мабуть, пов’язувати із браком джерелознавчої підготовки науковців-істориків ще при їх навчанні на історичних факультетах університетів, тобто із браком фахівців взірця Миколи Павловича Ковальського, також і з браком поширення теоретичних засад джерелознавчого курсу, розробленого професором М. Ковальським.

Безперечно, ми можемо говорити про те, що історія, як оповідь минулого цілком закономірно має кілька рівнів, або кілька форм. Історія адресована початківцям, тим, хто лише починає знайомство з цією сферою знань має відповідати ряду неодмінних вимог. Відомо, що людська свідомість просто та вільно оперує лише образно-символічними категоріями. І особливо, якщо людина вперше знайомиться з якоюсь проблемою, вона потребує простого, зрозумілого і, водночас, яскравого, і навіть вражаючого пояснення. Простота та зрозумілість створюють уяву про суть предмету чи явища, а яскравість та “ефектність” активізують

уяву, збуджують інтерес. Натомість, зовсім мало можна очікувати результату у випадку, коли оповідь для початківця буде переважана фактами та викладена лише з жорстким дотриманням принципу детермінізму. Саме простота, логічність, очевидна зрозумілість та яскравість інформації здатні закласти основи певних знань, і це особливо важливо, коли ще знань немає жодних.

Осібню, вбачається, маємо виокремлювати історію “легендарну”, спрямовану на масового читача, яка має виконувати суспільно-виховні та ідеологічні функції – виховувати патріотизм, почуття національної гідності, громадянську свідомість, морально-етичні чесноти та естетичні смаки, особистісну самоповагу. Цей рівень, або ця форма історичної свідомості, ще більшою мірою, ніж вище згадана “освітнянська” форма, потребує художньо-мистецької присутності в історичній оповіді. Як на мене, це форма міфологізованої історії. Причому, міф в даному контексті, це не вигадка і не казка – це саме образно-символічний спосіб відтворення дійсності.

Міф передає зміст дійсності не лише, і не стільки через інформацію для інтелекту, як через враження, настроїв, духовні переживання. Міф створює певну ауру, він є механізмом проникнення крізь час, він позачасовий. Міф дає можливість людині, яка його слухає, сприймати оповідь про позачасову дійсність, опираючись на вічні, незмінні поняття та цінності, які завжди значать одне і теж: любов, віра, воля, сила, сміливість, мудрість, страх, підлість, зрада, ганьба. А отже, людина, слухаючи про минуле у міфічно-символічній формі, сприймає минуле як позачасове та цілком зрозуміле, і тому, як своє нинішнє, як те, що її і тепер болить та турбує, заставляє переживати і мислити. Саме через зазначені особливості образно-символічних та міфологізованих оповідей можна пояснити силу та незнищенність фольклору, який є завжди простим, зрозумілим та влучним за змістом і яскравим, вражаючим, таким, що “ранить душу й серце” за формою, а отже легко запам’ятовується і “живе в віках”, передаючись із покоління в покоління. В такий спосіб, пов’язуються в одне ціле нині суцї із предками, відчувається прямий зв’язок поколінь, зв’язок епох, так формується почуття спорідненості із минулим і, разом з тим, розуміння минулого. Слухаючи такий міф і впізнаючи в ньому “рідний дух”, “стихію” рідної культури, образи рідних людей попередніх поколінь, які жили на цій же землі, під цим же небом, людина здат-

на більше вірити таким міфам, ніж документальним фактам [2, 52, 54]. Але, навіть ця міфологізована, літературно-художня за формою викладу історія може і повинна базуватися на цілком вірогідних, науково аргументованих, або, навіть, документально доведених історичних фактах. В іншому випадку, історична міфологізація може бути відвертою кон’юнктурною глорифікацією, яка переслідує мету виключно лише відстоювання певної ідеології або створення певного гіперболізованого образу.

Знаємо, але, мабуть, вже трохи забули про те, що саме таку міфологізовану ідеологічну основу мала вся радянська історіографія. Вона не лише не шанувала особливо документальних джерел, вона їх відверто ігнорувала, а то, навіть, цинічно відкидала, якщо вони “не вписувалися” в ідеологічну кон’юнктуру. Історія тоді мала повсякчас говорити, що радянська держава сама справедлива, що радянські люди живуть найщасливіше в світі, що всі, хто не в соцтаборі – наші люті вороги, які щодалі, більше “загнивають” і т.п. Всі факти, які могли з цим сперечатися, були оголошені ворожими, буржуазно-імперіалістичними, а отже, до уваги не бралися.

Третій рівень історії, або ще одна її форма – наукова, академічна. Радянські керманічі з усіх сил прагнули її “зігнути” і “підперти” носієм отієї, вище зазначеної, ідеологічної функції. Якою мірою, кому із істориків вдавалося пручатися такій ганьбі – це вже питання особистісної гідності, сили волі та фахової етики...

Микола Павлович Ковальський є взірцем протистояння соціально-політичним випробовуванням “радянського молоха”.

Правдивість відтворення “мови джерел”, для нього була – Понад Усе.

Уже не в радянський час – в часи нашої української ранньодержавної кволості, серед тем досліджень, якими керував Микола Павлович, постала всім нам відома тема про Устима Якимовича Кармалюка [1], яку і тепер продовжує досліджувати Валерій Дячок. І хоч як, з ідеологічних міркувань, виглядало “не зручним” розвінчувати українського “національного героя”, Микола Павлович навіть миті не вагався в тому, що історична наука брехати не може. Літературний образ, людина-легенда, фольклорний Робін Гуд – будуть існувати в віках, це не поборно..., але академічна історична наука просто зобов’язана реконструювати правду, відтворити реальні події, назвати реальні факти, надати героям справжні обличчя.

Історію потрібно писати у відповідності з тим, як насправді відбувалися події, не бути, при цьому, суддею минулого та не займатися повчанням сучасників. Бо, Історія пишеться за джерелами!

Джерела та література:

1. Дячок В.В. Джерела про Устима Кармалюка та опришківство на Поділлі (1813–1835): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.06 “Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни” / В.В. Дячок. – К., 2000.

2. Земський Ю.С. Історія як міф та міфи в історіографії / Ю.С. Земський // Українська історіографія на рубежі століть. Наукові праці Кам’янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам’янець-Подільський: ОІУМ, 2001.

3. Колінгвуд Р. Дж. Ідея історії / Р.Дж. Колінгвуд / Пер. з англ. О. Мокровольський. – К.: Основи, 1996.